

Халюк Л.М. (Київ, Україна)

Відображення дійсності в усних народних оповіданнях про переселення 1947 року внаслідок акції «Вісла» у Польщі

У статті проаналізовано особливості відображення навколишньої дійсності в усній прозі українців-переселенців. Зазначено, що головною метою усних нарративів про переселення 1947 року є подання інформації, повідомлення про подію, випадок. Хоча разом з тим ці твори виконують і певні специфічні естетичні функції.

Ключові слова: усне оповідання, фольклор, дійсність.

В статье проанализировано особенности изображения окружающей действительности в устной прозе украинцев-переселенцев. Отмечено, что главной целью устных нарративов о переселении 1947 года является подача информации, сообщение о событии, случае. Хотя вместе с тем эти произведения выполняют и определенные специфические эстетические функции.

Ключевые слова: устный рассказ, фольклор, действительность.

The paper focuses on the characteristics of reflection of reality in oral prose of the Ukrainian immigrants. It is indicated that the main purpose of oral narratives about the resettlement of 1947 is the submission of information, notification of an event, case. At the same time these works perform certain specific esthetic functions.

Key words: oral story, folklore, reality.

Будь-який вид мистецтва, у тому числі і фольклор, виникає в конкретних історичних умовах і відображає навколишню дійсність. Але фольклор не існує як єдина форма, він складається з жанрів. Жанри у фольклорі розглядаються насамперед за їхнім відношенням до дійсності. Кожен жанр має свої специфічні особливості і зображує дійсність по-своєму. Фольклорні жанри склалися та виникали в різний історичний час, кожний з них має свої певні цілі і зображує з різних боків побутове, соціальне, політичне життя народу. Спільність тем творів будь-якого жанру породжується діяльністю народу, яка спрямована на певну область реальності. Теми календарно-обрядових пісень – праця й побут народу, у прислів'ях і приказках виражені моральні погляди й життєвий досвід, іще в інших відображена історія народу (наприклад, у переказах і легендах). Але загалом усі жанри широко охоплюють побут, працю, історію, суспільні та особисті стосунки людей і в такий спосіб доповнюють один одного.

Фольклор, відображаючи дійсність, сам до неї входить, будучи її частиною. Як правильно зауважив К. Чистов, «фольклорні тексти виконуються не тільки для того, щоб втішати слух або розважати, створити щось абстрактно-прекрасне, хоча і це має місце. Фольклорні тексти виконуються для впливу на дійсність (наприклад, замовляння), для заповнення її (наприклад, казка, легенда і т. ін.) Це не означає, що в них не відображається дійсність, але відображається вона активно» [11, 289]. Про

зв'язок народної творчості з дійсністю висловлювали свої думки різні дослідники. В. Чічеров, наприклад, враховуючи правдиве відображення реальності в усній творчості, стверджував, що завдяки цьому «навіть фантастичні образи пов'язані з конкретною історичною обстановкою» [12, 20]. Угорський дослідник Л. Нірью стверджував, що фольклорний твір «виростає з дійсності» [9, 132]. Вивчаючи зв'язок фольклору й навколишньої дійсності, російський фольклорист В. Пропп виділив три види цих стосунків:

«1) Фольклор, як і будь-яке мистецтво, бере свій початок з дійсності. Навіть найфантастичніші образи фольклору мають свою основу в реальній дійсності.

2) Крім волі творців і виконавців народного мистецтва, воно відображає реальне життя. Форми і зміст цього відображення різні залежно від епохи й жанру. Вони підпорядковані закономірностям фольклорної поетики.

3) Народний художник ставить за мету зображувати дійсність. Таке прагнення в народній творчості характеризує історичну пісню і робітничий фольклор» [10, 115].

Типологія замовлянь, поетика загадок, сюжети казок допомагають розкрити найдавніші етапи розвитку того народу, який їх створював. Серед фольклорних жанрів є й такі, основною метою яких є зображення історичної дійсності. До них відносяться насамперед жанри народної неказкової прози (переказ, легенда, усне оповідання та ін.) Відмінність між ними полягає у виборі певного, специфічного для кожного з них аспекту дійсності. Орієнтація того чи іншого твору на даний аспект буття служить одним з показників його жанрової належності. У жанрі реалізується, знаходить свою форму суспільна, життєво-цільова установка творів. З числа жанрів прозового фольклору, безпосередньо націлених на відображення дійсності, в особливу групу виділяються усні народні оповідання. Про відсутність в усному нарративі будь-якої вигадки, про те, що в ньому правдиво відбивається дійсність, вказували І. Ярневський [13, 220], Н. Михайлова [5, 141], С. Мишанич [6, 440–441] та багато інших дослідників.

В. Морохін вважає, що усні оповідання слабкі з художнього погляду [8, 243]. Але з ним не погоджується С. Мишанич, який зазначає, що «в усних оповіданнях, <...>, наявна більшість художніх засобів, які використовує література [7, 64]. Проте основна увага в розглянутому нами жанрі приділяється не художньому оформленню, а передачі реальних подій. Усне оповідання – жанр радше інформативний, ніж естетичний. Єдина мета, яку переслідує оповідач, – викласти факти так, як це було насправді. З приводу реалістичності усних оповідань В. Васильєв пише: «Хронологічні рамки сказів, як правило, обмежені життям самого оповідача, людей його покоління, покоління його батьків. Саме в цих поколіннєвих межах і виявляється історизм сказів, що відображають реальні події, відокремлені від нашого часу звичайно не більше ніж 50–70 роками» [1, 138].

Прозовий фольклор, як відомо, поділяється на два види: казковий і неказковий. Якщо казкова проза на перший план висуває естетичну

функцію, що робить її твори художнім вимислом, то легенда, переказ, усне оповідання та інші види неказкової прози, наскільки б вони не відрізнялися за своєю тематикою та матеріалом, об'єднуються навколо іншої функції – інформаційної. Їхня головна мета – подати інформацію, повідомити про подію, випадок. Це передусім повідомлення, основним завданням якого є пізнавальність. Проте твори неказкової прози не перетворюються на документальні тексти, які передають певну інформацію. Разом з інформаційною вони виконують і естетичну функцію. У цьому сенсі справедливим є зауваження С. Мишанича, який вважає, що «При перевазі інформативної функції оповідання завжди мають певну дидактичну настанову, а їх естетичні якості можуть коливатися в досить широких межах, залежно від обдарованості оповідача» [7, 77].

Як уже зазначалося, усні народні оповідання про переселення 1947 року відрізняються від інших жанрів неказкової прози. У них відсутній вимисел, фантастика, це реалістичні оповідання, які тонко помічають деталі та своєрідність життя й побуту українців у Польщі, і в цьому їх велике пізнавальне значення. Усні оповідання різні за своїм змістом і не є рівноцінними в ідейно-естетичному плані. Але всіх їх об'єднує одна обставина: вони дуже близькі до життя, до дійсності. Із цього приводу слушну думку висловив В. Гусев: «Оскільки усне оповідання пов'язане з існуючою дійсністю, то його складові оновлюються і змінюються з кожним поколінням. Самі по собі вони, за своєю жанровою природою, не стають традиційними (хоча й можуть користуватися деякими традиційними елементами – мотивами, засобами поезики тощо)» [3, 130].

Через тісний зв'язок народних оповідань з реальністю деякі дослідники позбавляють їх художності і вважають, що «значення сучасних усних оповідань – чисто документальне. Воно тим більше, чим вагоміша подія, про яку розповідається, і чим більший стосунок до нього мав оповідач» [4, 262]. Але, на наш погляд, усні оповідання побудовані на фактах реальної дійсності, і їх художня своєрідність саме в тому й полягає, щоб не допустити нічого з фантазії та вигадки. У цих творах немає розгорненої фантазії, як у казках. У них кожне слово свідчить про дійсні події, учасником яких переважно є сам оповідач. Якщо оповідання відхиляється від реально-історичних подій, то воно переходить в категорію інших жанрів: переказів, легенд або казок.

На відміну від інших жанрів фольклору усне народне оповідання народжується швидко, відразу ж після значущої події, описує факт чи подію, які нещодавно відбулися, тобто твори цього жанру є продуктом художнього висвітлення реального матеріалу. Розповіді ще не відірвалися від конкретного факту, вони розповідаються відразу ж після певної події, тому в них немає зайвої вигадки, яка так характерна і необхідна, наприклад, для казки. Правда факту, фактична достовірність є єдиною турботою оповідача. Оскільки події,

про які мовиться у меморатах українців-переселенців, реальні, історично точні, то відповідно й герої, які беруть участь у них, теж реальні. Вони діють під власними іменами в точно зазначених місцях (ні імена людей, ні назви географічних місцевостей не вигадуються). Вони правдиво й історично точно відображаються в оповіданнях. Особливої цінності усним нарративам додає те, що прототипи героїв і події відомі не лише за оповіддю, але і з дійсності. Знання прототипів персонажів і подій оповідань підвищує їх цінність в очах оповідачів і слухачів. Основне завдання виконавця – повніше і точніше відтворити подію або намалювати образ, як, наприклад, у представленому оповіданні. «Рік 1947 був також неспокійний від облав, хоч уже не галянти чи НКВД їх робили, але польське військо й міліція. Нарешті 26 червня удосвіта ВП обступило село й почало арештувати. Сігнали багато людей до одної стодоли й почали допити “бандеровцув”, питалися, де шукати, “бандеровцув”. Ішлося їм насамперед про молодь, а оскільки та вивтікала, то задовільнилися й старшими. І так узяли 54-річного Семена Лапчука» [2, 316]. Як бачимо, у поданому зразку розповідається про випадок, що стався з реально існуючими людьми, навіть подаються прізвища. Указується точний час та місце дії. У більшості випадків розповідь в усних оповіданнях про переселення 1947 року починається з конкретного опису події. В оповіданнях зазначаються місце дії і точні географічні назви. Наприклад: «Половину села в товарових вагонах завезли в околиці містечка Лемборка на Земях Одзисканих. Там приділили їм найгірші будинки без вікон, кухонь і т. п. Діти стали хворіти, кинулося робацтво й даліше нещастя. Друга половина мусила бути вивезена 29 червня в околицю Ельблонга. Натрапили там на мокрі від води й вологости будинки, багно й багністі хвороби» [2, 317].

Таким чином, цілком чітко можна помітити, що усні народні оповідання про переселення 1947 року міцно пов'язані з історичною дійсністю щоразу зображують те, що має значення для оповідача. Герої оповідань – реальні особистості, які виступають під власними іменами. Дія відбувається в місцевостях та населених пунктах, що існують насправді. Відображення реальних подій є однією з головних відмінних ознак усних оповідань. Точність деталей, фактична достовірність, суворе дотримання правдивості зображуваних подій виконують певну художню функцію. Оповідач проводить відбір деталей, вони подаються через сприйняття й оцінку виконавця. Текст набуває популярності в тих випадках, коли його сюжет цікавий і актуальний. Він може перестати цікавити й тоді поступово зникне з репертуару; може виникнути інше ставлення до фактів, про які він розповідає, – тоді зміниться й оцінка цих фактів в усному оповіданні. Тобто суттєві зміни в самій дійсності, а відповідно і в свідомості суспільного середовища, у якій існує дане усне оповідання, відбивається і в самому творі. Подальшу долю нарративу визначає фольклорна традиція, під впливом якої воно може бути перероблене в переказ, легенду або казку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильев В. И. Исторические основы некоторых жанров фольклора народов Севера / В. И. Васильев // Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов / [сб. науч. тр. / под ред. Б. Н. Путилова]. – Л. : Наука, 1984. – С. 137–142; 2. Гук Б. Пропам'ятна книга «1947» / Б. Гук. – Варшава : Тирса, 1997. – 647 с.; 3. Гусев В. Е. Эстетика фольклора / В. Е. Гусев. – Л. : Наука, 1967. – 319 с.; 4. Емельянов Л. И. Проблема художественности устного рассказа / Л. И. Емельянов // Русский фольклор. Материалы и исследования. – М. ; Л. : Издат. Академии наук СССР, 1960. – Т. V. – С. 247–264; 5. Михайлова Н. Сказ о братьях Венгерových / Н. Михайлова // Фольклор как искусство слова [сб. статей / отв. ред. Н. И. Кравцов]. – М. : Издательство Московского университета, 1966. – С. 140–159; 6. Мишанич С. Українська неказкова проза / С. Мишанич // Фольклористичні та літературознавчі праці. – Донецьк : Донецьк. нац. ун-т., 2003. – Т. 1. – С. 427–442; 7. Мишанич С. В. Усні народні оповідання: Питання поезики / С. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1986. – 327 с.; 8. Морохин В. Н. Прозаические жанры русского фольклора. Хрестоматия : учеб. пособие для филол. специальностей / В. Н. Морохин. – 2-е изд., доп. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.; 9. Нирё Л. О значении и композиции произведения / Л. Нирё // Семиотика и художественное творчество: [сборник статей] / АН СССР, Ин-т мировой литературы им. Л. М. Горького, Венг. академия наук, Ин-т литературоведения ; [ред. коллегия : Ю. Я. Барабаш (отв. ред.) и др.]. – М. : Наука, 1977. – С. 125–151; 10. Пропп В. Я. Фольклор и действительность / В. Я. Пропп // Пропп В. Я. Фольклор и действительность: избранные статьи / В. Я. Пропп ; [сост., ред., предисл. и примеч. Б. Н. Путилова ; АН СССР, Ин-т востоковедения]. – М. : Наука, 1976. – С. 83–115; 11. Чистов К. В. Народные традиции и фольклор: Очерки теории / К. В. Чистов ; [АН СССР, Ин-т этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая]. – Л. : Наука, 1986. – 303 с.; 12. Чичеров В. И. Вопросы теории и истории народного творчества / В. И. Чичеров. – М. : Советский писатель, 1959. – 312 с.; 13. Ярневский И. З. Устный рассказ как жанр фольклора / И. З. Ярневский. – Улан-Удэ, 1969. – 231 с.

Шеголь Л.Д. (Київ, Україна)

Екзистенціалізм творчості Меші Селімовича на прикладі роману «Дервіш і смерть»

У статті коротко та базово охарактеризовано основні постулати європейського екзистенціалізму та на прикладі роману Меші Селімовича «Дервіш та смерть» показано адаптацію цієї філософії на сербських літературних теренах.

Ключові слова: екзистенціалізм, філософія, людина, психологічний аналіз, самоаналіз.

В статтє кратко и базово охарактеризованы основные постулаты европейского экзистенциализма и на примере романа Мешы Селімовича «Дервиш и смерть» показано адаптацию этой философии на сербских литературных территориях.

Ключевые слова: экзистенциализм, философия, человек, психологический анализ, самоанализ.